

Univerzita Karlova

Pedagogická fakulta

Katedra francouzského jazyka a literatury

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Deagentní struktury ve francouzštině

Agent-demoting Structures in the French Language

Mgr. Petra Čechová

Vedoucí práce: Mgr. Jiří Jančík, Ph.D.

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Anglický jazyk se zaměřením na vzdělávání

Francouzský jazyk se zaměřením na vzdělávání

2020

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 2. 5. 2020

.....
podpis studenta

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala vedoucímu této práce Mgr. Jiřímu Jančíkovi, Ph.D., a to především za podporu a projevenou důvěru ve výběru tématu, zároveň mu ovšem také děkuji za odborné vedení a věcné připomínky.

Abstrakt

Cílem této práce je obhájit užitečnost používání pojmu deagentní struktury ve francouzském lingvistickém kontextu a dále tyto struktury popsat z hlediska jejich formy, funkce a případných restrikcí. Tyto konstrukce se vyznačují tím, že je v nich sémantická role agentu či kauzátoru odsunuta z hierarchicky nejvýznamnější pozice subjektu a je buď fakultativně vyjádřena jiným aktantem slovesa, nebo ve struktuře úplně chybí. Nejznámější strukturou s toutou vlastností je pasivní konstrukce, stejnou vlastnost však mají například i větné konstrukce s všeobecným podmětem *on*, některá neosobní vyjádření, struktury s polopomocnými slovesy *se faire*, *se laisser*, *se voir*, *s'entendre* a infinitivu, popřípadě sloveso *se voir* v kombinaci s minulým participiem či reflexivní slovesná forma. Všechny tyto struktury porovnáme a upozorňujeme na různé sémantické, syntaktické či pragmatické faktory, které vedou k jejich použití.

Klíčová slova

slovesný rod – diateze – pasivum – deagentizace

Abstract

The aim of this thesis is to prove the usefulness of employing the term of agent-demoting structures in the context of French linguistics and to describe these structures from the point of view of their form, function, and possible constraints. These constructions are characterized by the demotion of the semantic role of agent from the most relevant position of the sentence, the subject. After this demotion, the agent can be expressed optionally by the means of another verb argument or remain absent. One of the most prominent examples of this structure is a passive construction, nevertheless, there are other structures with the same function, such as constructions with the generalised subject pronoun *on*, some of the impersonal expressions, structures with the combination of the semi-auxiliaries *se faire*, *se laisser*, *se voir* or *s'entendre* and infinitive form, the verb *se voir* in the combination with a past participle and agent-demoting constructions with the reflexive pronoun *se*. All of these structures are compared and emphasis is put on semantic, syntactic, or pragmatic factors of the use of these structures.

Key words

verbal voice - diathesis - passive - agent demotion

Obsah

Úvod	7
1 Pojmy <i>slovesný rod</i> a <i>diateze</i> ve francouzštině	9
2 <i>Slovesný rod</i> a <i>diateze</i> v češtině	14
3 Deagentní struktury ve francouzštině	20
3.1 Pasivní konstrukce	23
3.2 Pasivní konstrukce nazývaná neosobní	28
3.3 Reflexní slovesná forma	29
3.4 Reflexivní slovesná forma neosobní	32
3.5 Konstrukce <i>se faire</i> / <i>se laisser</i> / <i>se voir</i> / <i>s'entendre</i> + infinitiv	33
3.6 Konstrukce <i>se voir</i> + minulé participium	37
3.7 Konstrukce s všeobecným podmětem <i>on</i>	38
3.8 Shrnutí.....	40
Závěr	42
Resumé	44
Bibliografie.....	46

Úvod

Tématem této bakalářské práce jsou francouzské deagentní struktury, tedy takové struktury, ve kterých sémantická role agentu či kauzátoru nestojí na typické pozici subjektu, ale je z této pozice odsunuta do pozadí a je buďto vyjádřena jiným, fakultativním aktantem slovesa, nebo není vyjádřena vůbec. Pojem deagentní struktura je vlastní české lingvistice, kde jím operuje například Grepl a Karlík, 1998 nebo Štícha, 2013. Tento pojem zaštiťuje poměrně rozsáhlou škálu syntaktických konstrukcí používaných ve spisovné i hovorové češtině, z nichž některé byly v minulosti podrobně popisovány v rámci gramatické kategorie slovesného rodu jakožto pasivní, jiné však byly více či méně přehlíženy.

Jelikož tyto struktury spojuje tatáž primární funkce, je výhodné je popisovat společně a upozorňovat na odlišné sémantické, syntaktické či pragmatické faktory, kterou vedou k jejich konkrétnímu použití. Ve francouzštině však žádný takový zaštiťující termín neexistuje (nebo nám není známý). Gramatická kategorie slovesného rodu a podkategorie pasiva tak ve francouzštině nemá jasné vymezení, autoři gramatik se neshodují v tom, jaké konstrukce pod tyto pojmy spadají, a ve většině případů si pomáhají tím, že některé struktury označují ne jako přímo pasivní, ale jako synonymní nebo komplementární k pasivním. Tato práce si tedy klade za cíl srovnat český a francouzský přístup k pojmům slovesný rod a diateze, poukázat na smysluplnost v jejich důsledném rozlišování a popsat nejfrekventovanější deagentní struktury ve francouzštině s ohledem na jejich formu, funkce a případné restriktce. Čerpáme především z předních gramatik francouzského jazyka, které doplňujeme vědeckými články zaměřenými na jednotlivé deagentní konstrukce. Některým z těchto struktur však nebylo v odborných kruzích věnováno mnoho pozornosti, v tomto ohledu jsme tedy u některých struktur limitováni.

V první kapitole popisujeme pojetí pojmů slovesný rod a diateze (tedy *la voix* a *la diathèse*) ve francouzských gramatikách. Poukazujeme na tradiční tripartitní rozdělení kategorie slovesného rodu na rod aktivní, pasivní a střední, následně na novější binární rozdělení této kategorie už pouze na aktivum a pasivum. Vždy zmiňujeme,

jaké struktury autoři gramatik zahrnují pod pasivní, ke konci kapitoly pak uvádíme možné důvody nejednotnosti v tomto pojetí.

Druhá kapitola se věnuje stejné problematice v českém jazyce. Krátce zmiňujeme starší pojetí kategorie slovesného rodu, následně vysvětlujeme pojem primární a sekundární diateze, pod který spadá i termín deagentní struktury. Nejzákladnější české deagentní konstrukce pak krátce popisujeme i s příklady, ohled bereme především na jejich mírně odlišné funkce a použití.

Druhá kapitola tak slouží jako odrazový můstek ke kapitole následující, kde vysvětlujeme potenciální výhody aplikace tohoto pojetí na francouzštinu a vymezujeme, jaké struktury považujeme za deagentní ve francouzském jazyce a jaké naopak za deagentní nepovažujeme, i když jsou některými francouzskými lingvisty řazeny k pasivním či synonymním k pasivním konstrukcím. V následujících podkapitolách pak jednotlivé struktury popisujeme především z hlediska jejich formy, funkce a odlišností od ostatních deagentních struktur. V závěru shrnujeme, jak jsme postupovali, a v krátkosti souhrnně představujeme hlavní rozdíly francouzských deagentních struktur.

1 Pojmy slovesný rod a diateze ve francouzštině

Už letmý pohled do různorodých gramatik francouzského jazyka odhalí čtenáři nesoulad ve výkladu pojmů slovesný rod (*la voix verbale*) a diateze (*la diathèse*), a to nejen z hlediska jejich definic, nýbrž také z hlediska šíře struktur, které jsou pod tyto pojmy zahrnuty. Gramatiky také často hovoří pouze o jednom z těchto termínů. Baylon a Fabre například slovesnému rodu (*la voix*) věnují celou kapitolu (1989, str. 92-96), termín *la diathèse* však vůbec nezmiňují. Slovesný rod pak definují jako formy slovesa, které jsou určeny rolí subjektu slovesného děje (tamtéž, str. 92). Rozdělují jej na tři podkategorie:

a) voix active : le sujet fait l'action :

Le chat poursuit la souris.

b) voix passive: le sujet subit l'action :

La souris est poursuivie par le chat.

c) voix pronominale: le sujet fait et subit l'action :

Le chat se lave.

Toto dělení je ve francouzské lingvistice tradiční, mnozí autoři však poukazují na skutečnost, že kategorie *la voix pronominale*¹ je převzata z morfologie tradičních jazyků, tedy řečtiny nebo latiny, poněkud uměle (Riegel et. al., 2004, str. 245; Le Bellec, 2009, str. 50). Wagner a Pinchon v *Grammaire du français classique et moderne* této problematice věnují celé podkapitoly (1991, str. 304-310) a v závěru říkají: „...il nous semble difficile d'admettre l'existence d'une voix pronominale. La morphologie s'y oppose, puisque rien ni dans la structure de la conjugaison ni dans les désinances, ne distingue les verbes pronominaux des verbes intransitifs auxiliés au moyen d'ÊTRE“. Kategorii slovesného rodu (*la voix*) však jinak nedefinují a rozdělují ji na aktivum a pasivum. Stejně si počíná i Bonnard, kategorii slovesného rodu (*la voix*) však považuje za morfologickou a zařazuje ji pod termín *tournure*, což definuje jako uspořádání slov, které se dotýká jak morfologie, tak syntaxe (1981, str. 238). Gramatiky psané z pohledu skladby pak často hovoří jen o pasivní konstrukci, pojmy jako *la voix* nebo *la diathèse*

¹ Vedle tohoto termínu se v některých publikacích objevuje i termín *la voix moyenne*.

vůbec nezmiňují a nerozebírají (Le Goffic, 1993, str. 202-205; Weinrich, 1989, str. 98-108). Weinrich v *Grammaire textuelle du français* o pasivu hovoří jako o speciálním případě *sous-valence*, tedy situace, kdy má valence slovesa ve výpovědi nižší počet aktantů, než je jeho valence obvyklá. Za pasivum mimo typické konstrukce pomocného slovesa *être* a minulého příčestí slovesa významového (1) považuje i konstrukci slovesa *se voir* s ditranzitivním infinitivem (2), tuto konstrukci pak nazývá *le passif du partenaire* (tamtéž, s 108):

(1) *Les minorités ont souvent été désavantagées.*

(2) *Le nouveau maire se voit remettre les clés de la ville.*

I jiné publikace k pasivu přiřazují další struktury. Šabršula ve *Vědecké mluvnici francouzštiny* rozlišuje dvě protikladné kategorie slovesného rodu, aktivum a pasivum, ale zároveň říká: „Kategorie slovesného rodu v současné francouzštině disponuje tedy kromě participiálního pasiva se slovesem *être* (*être porté*) některými dalšími výrazovými prostředky... Z hlediska utlumení činitelského doplnění mají stejnou funkci věty pasivní a věty s všeobecným (event. neurčitým) podmětem *on*...“ (1986, str. 277). Tyto konstrukce považuje za reformulace či formy synonymní výrazovým prostředkům pasiva a mimo už zmíněné konstrukce s všeobecným podmětem *on* (3) zmiňuje například konstrukci slovesa *se voir* s minulým příčestím (4), slovesa *se voir* s infinitivem (5), verbonominální pasivum s formémem *avoir* (6), reflexní pasivum (7) nebo verbo-nominální seskupení se slovesy jako *subir*, *recevoir* a jiné (8) (1986, str. 281-287):

(3) *On ferme la porte.*

(4) *... le ministre des Armées se voit contraint de prendre quelque sanctions...*

(5) *... et le fondateur S. B. se vit tancer d'importance pour sa fuite.*

(6) *... le malheureux boucher qui a eu deux vertèbres démises...*

(7) *Cela se dit.*

(8) *Il a subi une opération chirurgicale.*

Riegel et al. v *Grammaire méthodique du français* (2004, str. 245) termín *la voix* volně zaměňují s termínem *la diathèse* (ačkoliv následně zmiňují, že se dnes používá spíše

termín *tournure*, str. 254) a definují tuto kategorii, která se rozděluje na aktivum a pasivum, jakožto způsob, kterým sloveso přiřazuje sémantické role svým aktantům. Přejít z aktiva do pasiva pak vyvolá změnu aktantů a rolí jim přiřazeným. Pasivum se morfologicky projevuje použitím opisu se slovesem *être* a minulým participiem významového slovesa. V podkapitole *Autres formes du passif* (tamtéž, str. 442-444) pak vypočítávají celou řadu konstrukcí, jež mají podobné charakteristiky jako pasivum. Mimo konstrukcí již zmíněných výše u jiných autorů přidávají například slovesa, jež nazývají symetrickými, což jsou podle nich slovesa s takzvanou dvojí konstrukcí:

(9) *Le vent casse les branches.* (tranzitivní konstrukce)

(10) *Les branches cassent (sous l'effet du vent).* (intranzivní konstrukce pasivního významu, ekvivalentní k „*Les branches sont cassées par le vent.*“)

Dále konstrukce se slovesy *se faire*, *se laisser* s infinitivem (11) nebo *s'entendre* s infinitivem (12) a dokonce i adjektiva končící na *-able/-ible* odvozená z tranzitivního slovesa (13):

(11) *Le ministre s'est fait/laisé insulter par des agriculteurs en colère.*

(12) *Il s'est entendu répondre qu'il n'y avait plus de place.*

(13) *Le blessé était intransportable.* (ekvivalentní k „*Le blessé ne pouvait pas être transporté.*“)

Mel'čuk a Milićević v *Introduction à la linguistique* definují diatezi jako „la correspondance entre les actants sémantiques et les actants syntaxiques profonds d'une lexie“ (2014, str. 120). Jeden lexém může disponovat více diatezemi a základní je pak podle nich ta, která je spolu s lexikální jednotkou uvedena ve slovníku. Pojem diateze se nevztahuje k morfologické kategorii slovesného rodu, nýbrž ke slovesům a potažmo i jiným lexikálním jednotkám obecně. Sloveso *louer* například můžeme ve francouzštině použít alespoň dvěma způsoby, tedy má minimálně dvě diateze (2014, str. 120):

(14) *Je loue Igor pour sa perspicacité.*

(15) *Je loue la perspicacité d'Igor.*

Naproti tomu o termínu *la voix* uvádějí: “De nombreuses langues permettent de changer la diathèse lexicographique d’un verbe sans toucher au sens propositionnel (donc sans modifier sa valence sémantique), ce changement étant marqué par des moyens morphologiques. En d’autres termes, il existe des grammèmes qui expriment ce changement de diathèse” (2014, str. 126). *La voix* je dle nich tedy morfologická kategorie slovesa, která umožňuje změnu diateze, a tudíž se dotýká syntaxe. Dále rozlišují šest kategorií slovesného rodu (tamtéž, str. 134-136):

a) actif :

L’explosion a blessé trois personnes.

b) passif promotionnel complet :

Trois personnes ont été blessées (par l’explosion).

c) passif promotionnel partiel :

Ce mot s’écrit en trois lettres.

d) passif démotionnel :

Il a été procédé à une enquête par la police.

e) réfléchi direct :

Je me maquille.

f) réfléchi indirect :

Paul s’envoie une lettre.

Do systému slovesného rodu tedy opět přiřazují struktury charakteristické pro tradiční kategorii *la voix pronominale/moyenne* a konstrukcím, jež jsou jinými autory řazeny pod pasivum, přiřazují vlastní kategorie (*passif promotionnel partiel*, *passif démotionnel*).

Jak je z výše uvedeného patrné, pojetí slovesného rodu a pasiva je ve francouzštině značně neustálené. To je způsobeno nejen tím, že je analýza těchto konceptů ovlivněna klasickými jazyky jako je řečtina, latina či sanskrt, ale také skutečností, že pasivní konstrukce jsou charakteristické jak ze sémantického a pragmatického hlediska, tak z pohledu morfologie slovesa a syntaktického uspořádání celé struktury. Jednotliví autoři se pak na tuto problematiku dívají různými prizmaty, které navíc mohou rozličně kombinovat. V další kapitole se proto pokusíme o syntézu pojetí slovesného

rodu a diateze v českém jazyce, kde alespoň v novějších publikacích panuje o této problematice do určité míry shoda.

2 Slovesný rod a diateze v češtině

Klasické tripartitní rozdělení kategorie slovesného rodu, se kterým jsme se setkali ve francouzském jazyce, se objevuje i v Mikešově *České Mluvnici* z roku 1867 (str. 161):

- a) *rod činný*, když podmět něco působí neboli činí:
Žák píše.
- b) *rod trpný*, když podmět předmětem jest činnosti odjinud vycházející:
Bývá zkoušen. Jest chválen.
- c) *rod střední*, když činnost od podmětu vycházející na něj sám se vrací:
Bojím se. Modlím se.

Je však třeba dodat, že další gramatiky již slovesný rod rozdělují pouze binárně, a to na kategorie aktivum a pasivum (Trávníček, 1949, str. 739; Šmilauer, 1966, str. 147; Havránek a Jedlička, 1981, str. 235). Slovesa zvrtná, která Mikeš řadí k rodu střednímu, jsou jinými autory běžně zařazována k rodu činnému. Havránek s Jedličkou pojem slovesný rod definují jako „poměr slovesného děje k podmětu“ (tamtéž), o termínu diateze se nezmiňují. Dále rozdělují pasivum na osobní a neosobní (tamtéž, str. 236). Osobní pasivum je taková struktura, ve které se do pozice podmětu dostává předmět přímý věty aktivní a vyjadřuje se opisným tvarem trpným, tedy tvarem slovesa *být* spolu s trpným přičestím (1), či zvrtnou podobou slovesa (2). Tyto struktury se dále nazývají opisné pasivum a zvrtné pasivum:

- (1) *Obilí je vymláčeno.*
- (2) *Obilí se mlátí.*

Neosobní pasivum je pak takové, které lze vytvořit ze sloves intransitivních. Pokud sloveso v aktivu vyžaduje předmět v jiném pádě než v akuzativu, vyžaduje ho i nadále v neosobním pasivu. Tyto konstrukce jsou jednočlenné, bezpodmětné. Opět je lze vyjádřit opisným tvarem trpným (3) nebo zvrtným slovesem (4) a nazývají se tak také neosobní opisné a zvrtné pasivum:

- (3) *Bylo o tom rozhodnuto.*
- (4) *Rozhodlo se o tom.*

V novějším pojetí gramatik už autoři ve většině případů termíny diateze a slovesný rod rozlišují. V *Mluvnici češtiny II* (Komárek et al., 1986, str. 171) o této distinkci píší: „slovesný rod (genus verbi) je gramatický (morfologický) prostředek slovesa, sloužící ve větě k vyjadřování tzv. diateze, tj. vztahů mezi participanty sémantické struktury věty a syntaktickým pozicemi, které jim odpovídají“. Slovesný rod je tak jedním z prostředků hierarchizace propozice, agens stojí buď v subjektové pozici jakožto pozici nejzávažnější, nebo je z této pozice přesunut do pozice hierarchicky nižší (může být vyjádřen fakultativně, nebo není vyjádřen vůbec). Toto odsunutí se označuje jako deagentizace, následující syntaktické struktury se pak označují jako deagentní (tamtéž):

- (5)
- a. *Poslanci navrhli ústavu.*
 - b. *Ústava byla navržena (poslanci).*
 - c. *Navrhla se ústava.*
- (6)
- a. *Poslanci diskutovali o ústavě.*
 - b. *Bylo diskutováno o ústavě.*
 - c. *Diskutovalo se o ústavě.*
- (7)
- a. *Hosté šli na prohlídku města.*
 - b. *Šlo se na prohlídku města.*

V případech, kdy je agens na pozici subjektu, se jedná o diatezi primární (5a), (6a), (7a) a slovesný rod je v této situaci aktivní, deagentní konstrukce sekundární diateze jsou pak vyjadřovány rodem pasivním (5b), (5c), (6b), (6c), (7b). Totožně rozlišují diatezi a slovesný rod i další autoři (Čermák, 2011, str. 154; Grepl a Karlík, 1998, str. 79, Panevová, 2014, str. 103).² Podobně o těchto pojmech hovoří i Mel'čuk a Miličević, jak jsme zmínili v přechozí kapitole (str. 11-12).

² Panevová však rozlišuje pojem diateze, který chápe jako „relaci mezi paradigmaticky tvořenými příbuznými větnými konstrukcemi, které se navzájem odlišují různým uspořádáním aktantů v povrchové struktuře a zpravidla se vyjadřují zvláštními gramatickými prostředky“ a alternace valenčního rámce, tedy „vztah mezi navzájem příbuznými větnými konstrukcemi založenými na lemmaticky totožném slovese, které se navzájem odlišují různým uspořádáním situačních participantů v povrchové struktuře věty, na rozdíl od diatezí gramatických a syntaktických jsou doprovázeny změnou lexikálního významu slovesa“. Viz Panevová, 2014, str. 102-134.

Grepl s Karlíkem ve *Skladbě češtiny* (tamtéž) dále rozlišují diateze subjektové a objektové. V rámci subjektivních diatezí je možné umístit různé aktanty do syntaktické pozice subjektu, jako například agens (8), patiens (9), nebo recipient (10). Díky této transformaci se jedna a táž situace ztvární z pohledu perspektivy tohoto aktantu:

(8) *Ředitel slíbil Petrovi odměnu.*

(9) *Odměna byla ředitelem slíbena Petrovi.*

(10) *Petr má od ředitele slíbenou odměnu.*

Objektové diateze naproti tomu umožňují umístit různé sémantické aktanty na pozici objektu (11), (12). Ty jsou však dle slov Grepla a Karlíka z pohledu celkové stavby věty méně závažné, neboť v pozici podmětu zůstává stejný aktant (tamtéž).³

(11) *Petr napustil vanu vodou.*

(12) *Petr napustil vodu do vany.*

Subjektivní diateze, které pro potřeby této práce budeme dále podrobněji rozebírat, Grepl s Karlíkem dále rozděluje podle toho, jestli se z pozice podmětu odsunuje agens anebo kauzátor (nepersonální původce, jako například přírodní živeli či psychosomatický stav) a následně podle toho, jestli se do pozice podmětu dostává patiens anebo recipient. Na rozdíl od *Mluvnice II* však nepovažují všechny deagentní struktury za pasivní. Jako prostředky transformace primární diateze do sekundární uvádějí následující struktury, z nichž některé jsou v aktivu (tamtéž, str. 134-140):

a) opisné pasivum:

Ničím tady není hmutu

b) reflexní forma slovesná:

Hledá se majitel psa slyšícího na jméno Rex.

c) transpozice formy 3. os. plurálu:

V Itálii už zase stávkují.

d) transpozice ostatních forem kategorie osoby:

S poctivostí nejdál dojdeš. Před ale píšeme čárku.

³ Tyto objektové diateze zařazuje Panevová právě pod pojem „alternace slovesných rámců“, viz předchozí poznámka.

e) sloveso *dojít k něčemu*:

Včera došlo k slavnostnímu zahájení provozu brněnského letiště.

f) sloveso *mít* + participium trpné:

Mám doporučeno léčit se v lázních.

g) sloveso *dostat* + participium trpné:

Petr dostal vyhubováno.

Za pasivum nepovažují ani strukturu tradičně nazývanou jako zvrtné pasivum, tedy konstrukci b) „*Hledá se majitel psa slyšícího na jméno Rex.*“, kterou pojmenovávají jako reflexní formu slovesnou. Tento názor zastává například i Štícha (2013, str. 633), který však o této struktuře hovoří jako o reflexním deagentivu.

Použití jednotlivých struktur je pak dáno řadou sémantických, syntaktických či pragmatických faktorů. Reflexivní forma slovesná je například na rozdíl od knižního opisného pasiva neutrální, pojí se ve větší míře s nedokonavými slovesy a lze ji použít u všech sloves, která implikují agens, zatímco opisné pasivum se pojí spíše s dokonavými slovesy a lze jej použít až na výjimky pouze s tranzitivními slovesy. Transpozice formy 3. osoby plurálu se pak podle Grepla s Karlíkem užívá především v češtině hovorové a v publicistice. Agens se použitím této struktury odsouvá z pozice podmětu a není možné ho vyjádřit ani v žádné jiné pozici, čímž se anonymizuje, „tj. míní se jím kdokoli kromě mluvčího a adresáta“ (tamtéž, str. 137). Transpozice jiných osob pak slouží spíše ke generalizaci, agentem je tedy myšlen kdokoli, kdo připadá v úvahu, včetně mluvčího a adresáta. Zároveň mají tyto transpozice různé modální odstíny, například 1. osoba plurálu jako v příkladu (13) má odstín významu nutnosti nebo povinnosti. Zřídka používaná 1. osoba singuláru může mít komunikační funkci výtky (14) (tamtéž):

(13) *Před ale píšeme čárku.*

(14) *Když něco slíbím, tak to i splním.*

Konstrukce *dojít k něčemu* je pak dle Grepla s Karlíkem používána nevhodně, jejím použitím se naznačuje, že děj označený substantivem v dativu po předložce „*k*“ nastal více či méně spontánně, bez zřetele k faktickému agentu. Navíc může dojít

k dekonkretizaci patientu, který se nevyjádří, což u opisného pasiva nelze (tamtéž, str. 138):

(15) *V galerii došlo ke krádeži.*

(16) **V galerii byl ukraden.*

Hlavní funkcí subjektivních diatezí je však deagentizace. I ta ale může mít různé cíle. Grepl s Karlíkem zmiňují tyto motivace mluvčích (tamtéž, str. 144-148):

- a) agens/kauzátor odsunout a eliminovat ze sémantické struktury predikátoru, tj. ztvárnit situaci z pohledu výsledného stavu (rezultát)
Okno je rozbité. (použití opisného pasiva dokonavých sloves)
- b) agens/kauzátor odsunout do pozadí a tím přeskupit komunikační relevanci, tj. změnit jejich funkci v tematicko-rematické stavbě věty
Povečeřel jsem a šel jsem spát. Za chvíli jsem ale byl probuzen manželkou, která se vrátila z divadla. (použití opisného pasiva anebo reflexní formy slovesné)
- c) agens/kauzátor vyjádřit v hierarchicky méně důležité pozici adjunktu
Byl jsem během cesty do Prahy třikrát kontrolován policií. (použití pouze opisného pasiva)
- d) agens odsunout do pozadí a současně ho anonymizovat
Moje motorka se opravovala asi týden. (použití jak opisného pasiva, tak i reflexní forma slovesné)
- e) agens odsunout do pozadí a současně ho generalizovat
Těstoviny se vaří 8-10 minut. (k tomu slouží pouze reflexní forma slovesná)
- f) agens pouze anonymizovat
Motorku mi opravovali asi týden. (k tomu slouží transpozice 3. os. plurálu)

g) agens pouze generalizovat

Před ale píšeme čárku. (použití transpozice ostatních forem kategorie osoby)

Mluvnice češtiny II hovoří v souvislosti s opisným pasivem a zvratným pasivem o dvou hlavních funkcích (Komárek et al., 1986, str. 178). Za primární funkci opisného pasiva považují přemístění patientu do pozice subjektu (tedy proces, který nazývají pasivizace), vedlejší efekt této transformace je pak deagentizace (svědčí o tom například nemožnost vytvořit opisné pasivum z bezpředmětových sloves). Primární funkcí zvratného pasiva je pak deagentizace, jejíž průvodním jevem je pasivizace.

3 Deagentní struktury ve francouzštině

V češtině tedy, alespoň co se týče modernějších publikací, panuje v pojetí slovesného rodu jakožto jedné z možností, jak vyjádřit diatezi, shoda. Distinkce mezi těmito pojmy umožňuje vnímat binární opozici aktiva a pasiva čistě jako morfologickou kategorii slovesa. Pasivní struktury jsou pak vnímány jako jeden ze způsobů transformace věty s primární diatezí do věty se sekundární diatezí, tedy do takové větné struktury, kde je agens (popřípadě kauzátor) odsunut z pozice subjektu. Těchto struktur je však více a některé z nich se vyskytují v aktivním rodě. Proto je namísto těchto konstrukcí říkat souhrnně deagentní struktury. Toto rozlišování taktéž umožňuje zařadit pod pojem slovesný rod pouze tvary opisného pasiva, zatímco pro mnohé autory sporné zvrtné pasivum (zvláště pak neosobní zvrtné pasivum) může být zařazeno pod tyto deagentní struktury.⁴

Podobně i ve francouzštině důsledná distinkce mezi pojmy diateze a slovesný rod umožní vnímat pojem *la voix* pouze jako morfologickou kategorii slovesa, pomocí níž aktivní tvar slovesa vyjadřuje, že je agens subjektem děje a pasivní tvar slovesa (pomocné sloveso *être* a minulé participium), že je agens z této pozice odsunut. Ostatní struktury, které lze připodobnit k pasivním z důvodu odsunutí agentu děje do pozadí či jeho úplné eliminaci, pak mohou být považovány za deagentní, i když jsou například v aktivu (1), nebo na pozici subjektu nedosazují *patiens* (což je další vlastnost typická pro pasivní konstrukce) (2), (3):

(1) *On l'a annoncé à la radio.*

(2) *Il a déjà été débattu de ce problème.*⁵

(3) *Il s'est vendu beaucoup de disques.*⁶

Rozlišování deagentních struktur umožní i nepovažovat spornou kategorii *la voix pronominale* či *moyenne* jako kategorii slovesného rodu. Některá pronominální slovesa

⁴ Viz pojmy reflexivní slovesná forma (Grepl a Karlík, 1998, str. 134) a reflexní deagentiv (Štícha, 2013, str. 440, str. 633).

⁵ Příklad viz Le Goffic, 1993, str. 204.

⁶ Příklad viz Riegel et al., 2004, str. 450

se podle Galicheta vztahují k aktivnímu rodu, jiná k pasivnímu (1968, str. 102-105), nelze z nich tedy tvořit samostatnou skupinu. Pronominální slovesa, která jsou použita za účelem odsunutí agentu z pozice subjektu, však lze považovat za deagentní struktury.

Z dostupných materiálů budeme dále považovat za deagentní struktury ve francouzštině následující konstrukce:

a) pasivní konstrukce:

L'accusé fut interrogé.

b) pasivní konstrukce nazývaná neosobní:

Il a été procédé à une enquête par la police.

c) reflexní slovesná forma:

Ça ne se fait pas.

d) reflexní slovesná forma neosobní:

Il s'est vendu beaucoup de disques.

e) konstrukce *se faire / se laisser / se voir / s'entendre* + infinitiv:

Elle s'est fait attaquer par un chien.

f) konstrukce *se voir* + minulé participium:

Se voir trahie par ceux qu'on aime !

g) konstrukce s všeobecným podmětem *on*:

On a étourdi Paul d'un coup de poing.

Tento seznam neslouží jako vyčerpávající výčet všech potenciálních deagentních struktur ve francouzském jazyce, ale jako přehled těch základních, které jsou v souvislosti s upořádáním agentu uváděny ve francouzských gramatikách (pod více či méně blízkými oddíly). Tyto struktury se v dalších podkapitolách pokusíme více popsat především z hlediska jejich formy, funkce, odlišností a případných restrikcí. Vždy však budeme limitováni dostupnou literaturou.

Za deagentní struktury naopak nepovažujeme slovesa a ustálená slovesná spojení jako *subir, recevoir, être la cible de, être la victime de, être la proie de* a další (viz Riegel et al., 2004, str. 443; Šabršula, 1986, str. 282). Ta sice na pozici subjektu vyžadují *patients*

a agens upozadují podobně jako pasivní konstrukce či konstrukce slovesa *se faire* a infinitivu, ale nejedná se o případ sekundární diateze. Tato slovesa už totiž vyžadují na pozici podmětu *patiens* i v diatezi primární, agens na pozici subjektu vyjádřit nelze. Nemá tedy ani smysl mluvit o jeho odsunutí, použitím konstrukcí s těmito slovesy nedochází k jiné hierarchizaci propozice.

Dále za deagentní strukturu nepovažujeme ani mnohé neosobní konstrukce s gramatickým podmětem „il“ jako jsou následující příklady (4), (5):

(4) *Il pleut.*

(5) *Il est arrivé plusieurs accidents.*

Příklad (4) a další slovesa vyjadřující meteorologické jevy sice na syntaktické pozici podmětu uvádí zájmeno „il“ s prázdnou referencí namísto skutečného konatele nebo kauzátora děje, tento agens však není odsunut do pozadí jako například u pasivní neosobní konstrukce, ale do jisté míry ani „neexistuje“ (v tom smyslu, že ho netvoří nějaká konkrétní entita). V příkladu (5) a v dalších konstrukcích se slovesem *falloir* nebo v konstrukcích vyjadřujících čas je sice sémantický podmět odsunut až za sloveso, nejedná se ale opět o čistý agens aktivně zodpovědný za působení slovesa. Sloveso z příkladu (5) je inakuzativní, což znamená, že jeho podmět má některé vlastnosti podobné předmětu přímému tranzitivních sloves (Kosta, 2017a). Jelikož v těchto konstrukcích nepovažujeme podmět za agens (nebo kauzátor) aktivně zodpovědný za působení slovesa, nemá smysl hovořit ani o jeho odsunutí, a tudíž konstrukci zahrnovat pod pojem deagentní struktury. Podobně smýšlíme i o strukturách, které Riegel et al. nazývají intranzitivními konstrukcemi pasivního významu (viz str. 11, kapitola *Pojmy slovesný rod a diateze ve francouzštině*):

(6) *Les branches cassent.*

(7) *Le robinet fuit.*⁷

(8) *Le fer rouille.*

⁷ Tento a další příklad viz Le Goffic, 1993, str. 333.

Tyto konstrukce bez kontextu také pokládáme za inakuzativní (dle definice Kosty, 2017a); Le Goffic o nich dále říká: „avec un sujet inanimé, le procès se déroule pour ainsi dire de son propre mouvement, sans cause extérieure, dans le sujet, qui en est le vecteur ou le siège. (...) On parle parfois, abusivement, de ‚sens passif‘ pour les phrases de ce genre mais il n’y a passif ni du point de vue de la forme, ni du point de vue du sens ; le sujet, même inanimé, n’est pas un patient qui subit quelque chose du fait d’un agent, il porte en lui-même la cause du phénomène...” (1993, str. 333). Považovat tyto příklady za deagentivní tedy opět není na místě. Stejná slovesa se však mohou vyskytovat v deagentních strukturách, která implikují vnější agens děje:⁸

(9) *Le vase a été cassé.*

(10) *Le vase s’est cassé.*

3.1 Pasivní konstrukce

Jak již bylo řečeno výše, pasivum je jedna z kategorií slovesného rodu a je jedním z prostředků sekundární subjektové diateze. Tvoří se spojením pomocného slovesa *être* a připojením minulého participia slovesa významového. Celý přísudek pak vyžaduje shodu s podmětem v osobě, rodě a čísle. Zpravidla se pasivní konstrukce tvoří pouze z tranzitivních sloves, tedy z takových sloves, která v primární diatezi vyžadují předmět přímý (1). Ten se pak v pasivní konstrukci stává podmětem (2).

(1) *On interrogea l’accusé.*

(2) *L’accusé fut interrogé.*⁹

Existuje ale i hrstka sloves vyžadujících předmět nepřímý, ze kterých lze vytvořit pasivní konstrukci. Jedná se na příklad o slovesa *obéir*, *desobéir*, *pardonner* či *apprendre*:¹⁰

(3) *De nos jours, les parents sont difficilement obéis de leurs enfants.*

(4) *Repens-toi et tu seras pardonné.*¹¹

⁸ Rozdíl mezi inakuzativním a deagentním užitím slovesa může být však minimální, viz tamtéž, str. 315.

⁹ Příklady viz Šabršula, 1986, str. 277.

¹⁰ Riegel et al. uvádějí, že slovesa *(des)obéir* a *pardonner* byla historicky tranzitivní (2004, str. 435).

¹¹ Tento a předchozí příklad viz Riegel et al., 2004, str. 435.

(5) *Cet enfant a été bien appris.*¹²

Šabršula dále zmiňuje možnost některých bezpředmětových sloves utvořit pasivní konstrukci s takzvaným předmětem vnitřním, což je předmět, který je utvořen ze stejného kořene jako intranzitivní sloveso, nebo který se slovesem sdílí sémantickou bázi (1986, str. 279):

(6) *Ces heures d'angoisse ont été vécues par d'autres que nous.*

Podmět větné konstrukce s primární diatezí se nadále může vyjádřit i v pasivu v podobě příslovečného určení konatele děje (*complément d'agent*), to je ve francouzštině uvedeno nejčastěji pomocí předložky „*par*“ (7), méně často pak pomocí předložky „*de*“ (8):

(7) *Henri IV a été assassiné par Ravaillac.*¹³

(8) *Il est aimé de ses voisins.*¹⁴

Riegel et al. uvádějí, že příslovečné určení konatele děje s předložkou *de* je příznakové a je vyhrazeno pro případy, kdy jej nelze interpretovat jako plně agentní, nebo kdy *patients* není dějem skutečně zasažen (2004, str. 437). Jedná se především o stavová slovesa (*aimer, estimer, admirer*), slovesa vyjadřující mentální stavy (*connaître, oublier, accepter*) a slovesa „lokalizující“ (*préceder, suivre, entourer*).

(9) *Son nom est connu de tous.*

(10) *L'orage est suivi d'une éclaircie.*

Příslovečné určení konatele děje se však v pasivních konstrukcích příliš často nevyskytuje, Le Goffic k této skutečnosti zmiňuje studii *Le Monde*, která v roce 1970 ukázala, že pouze jedna pasivní konstrukce ze čtyř obsahuje příslovečné určení konatele děje (1993, str. 203), což poukazuje na deagentizaci jako na jednu z primárních

¹² Viz Šabršula, 1986, str. 279.

¹³ Příklad viz Riegel et al., 2004, str. 436.

¹⁴ Příklad viz Bonnard, 1981, str. 254.

funkcí pasivních konstrukcí. Existují však i případy, kdy příslovečné určení konatele děje vypustit nelze:

(11) **L'orchestre est dirigé.*

(12) *L'orchestre est dirigé par P. Chéreau.*

Typicky se pasivum pokládá za příznakovou konstrukci či pouhou reformulaci věty v aktivu. Objevují se však i názory, že tomu tak není. Riegel et al. upozorňují na případy, kdy si při zachování stejných participantů význam věty aktivní a pasivní neodpovídá (2004, str. 435):

(13) *Tout le monde aime quelqu'un.* (= *Chacun aime quelqu'un.*)

(14) *Quelqu'un est aimé par tout le monde.* (= *Il y a quelqu'un que tout le monde aime.*)

Některá slovesa se taktéž objevují pouze v pasivní konstrukci, jsou tedy rodově defektní (Le Goffic, 1993, str. 203):

(15) *Nous sommes censés remplir ce questionnaire.*

(16) *Il est supposé avoir fini ce soir.*

(17) *Les enfants nés de l'union d'un citoyen avec une étrangère étaient réputés bâtards.*¹⁵

(18) *À l'impossible nul n'est tenu.*

V poslední řadě existují i mnohá tranzitivní slovesa, která se v pasivu vyskytnout nemohou. Jde především o slovesa, jejichž podmět v aktivu nemá sémantickou roli agentu či kauzátoru jako je například *avoir*, *posséder*, *coûter* či *valoir*, dále modální slovesa *pouvoir* a *devoir*. V pasivu se také nemohou vyskytnout některé verbonominální predikáty s kategoriálním slovesem jako například *prendre l'air* nebo *donner le change* (Riegel et al., 2004, str. 435; Šabršula, 1986, str. 278) či slovesa použitá metaforicky (Riegel et al., tamtéž; Wagner a Pinchon, 1991, str. 294):

(19) **Ici la joie est respirée par tous.*¹⁶

(20) *L'air est respiré par les poumons.*

¹⁵ Tento a další příklad viz Riegel et al., 2004, str. 436.

¹⁶ Příklad viz Riegel et al., 2004, str. 435.

Pasivní konstrukce se slovesem perfektivního charakteru má bez vyjádřeného příslovečného určení konatele děje význam rezultativní, vyjadřuje tedy stav, který následuje po ukončeném ději (Wagner a Pinchon, 1991, str. 301):

(21) *Il est tué.* (tato konstrukce implikuje existenci „*Il a été tué.*“)

Jakmile však vyjádříme příslovečné určení konatele děje, pasivní konstrukce s perfektivním slovesem nabude dějového charakteru:

(22) *Les portes sont ouvertes tous les matins par le gardien.*

Pasivní konstrukce se slovesem imperfektivního charakteru vyjadřuje děj jak s vyjádřeným příslovečným určením konatele děje, tak bez něj:

(23) *Je suis vivement critiqué.*

(24) *Je suis vivement critiqué par X.*

Wagner a Pinchon dále upozorňují na atributivní funkci rezultativní pasivní konstrukce (25) a připodobňují ji ke konstrukcím verbonominálním (26) (tamtéž):

(25) *La porte est ouverte.*

(26) *La lecture est longue.*

Le Goffic pak považuje pasivní konstrukce za atributivní ve všech případech, tedy i v jejich dějovém významu. Toto tvrzení dokládá skutečností, že participium pasiva lze pronominalizovat stejně jako adjektivum:

(27) *Paul a été battu par Jacques, et Max l'a été par Joseph.*

Základní funkci pasivních konstrukcí tvoří možnost vyjádřit slovesný děj z pasivní perspektivy, tedy z pohledu cíle slovesného děje neboli patientu a tak upozadit roli konatele děje, agentu. Motivace pasivních konstrukcí bez vyjádřeného příslovečného určení konatele děje je pak především deagentizační. Záměrem mluvčího může být agens nevyjádřit, protože jeho identita je nejasná (28), nebo naopak snadno odhadnutelná, vyvoditelná z kontextu situace, či jasná na základě znalosti účastníků promluvy (29). Další motivací může být snaha mluvčího udržet konatele

děje v anonymitě (30), nebo má agens generickou platnost (31) (Riegel et al., 2004, str. 439-440):

(28) *Si vous êtes attaqué, regagnez votre base de départ et réembarquez.*

(29) *La question ne sera pas posée.*

(30) *Votre candidature a été retenue.*

(31) *Votre bébé pourra être installé en cours de vol dans un berceau ou un hamac.*

Další zásadní funkce pasivních konstrukcí se týká aktuálního větného členění. Permutace mezi sémantickými participanty větné struktury a syntaktickými pozicemi, které jim odpovídají, změni informační strukturu věty. Předmět přímý věty aktivní se tak v pasivní konstrukci dostane na pozici tématu, podmět věty aktivní naopak do pozice rématu. Riegel et al. zmiňují, že z pohledu aktuálního větného členění je přirozená odpověď na otázku „Est-ce que Pierre travaille toujours à la mairie?“ v pasivu, protože tématem větné konstrukce je Pierre (32), odpověď v aktivu by způsobila takzvanou „rupture thématique“ (33) (2004, str. 440):

(32) *Non, il a été renvoyé.*

(33) *Non, on/le maire l'a renvoyé.*

Mezi další funkce pasivní konstrukce Wagner a Pinchon zařazují „paralelismus aktivní a pasivní perspektivy“ (1991, str. 303):¹⁷

(34) *Il adore Emilie, il est adoré d'elle.*

Dále se pasivní konstrukce používají tam, kde by aktivum mohlo způsobit stylistické problémy, což je například situace, kdy je subjekt aktivní konstrukce tvořen příliš dlouhým nominálním syntagmatem a v aktivu by působil těžkopádně. Jeho umístění v pasivní konstrukci na pozici příslovečného určení konatele děje tak působí lépe:

¹⁷ Český pojem „paralelismus aktivní a pasivní perspektivy“ převzat od Štíchy (2013, str. 629-630).

(35) *Les gens de Hameln furent tourmentés par une multitude innombrable de rats qui venaient du Nord.*¹⁸

Poslední stylistickou funkcí pasiva je pak situace, kdy z různých gramatických důvodů nelze použít aktivní konstrukce:

(36) *J'ai passé ma vie à être quitté.*

(37) **J'ai passé ma vie à ce qu'on me quitte.*

3.2 Pasivní konstrukce nazývaná neosobní

V předchozí podkapitole jsme uvedli, že pasivní konstrukce se, krom ne příliš početných výjimek (které jsou způsobené historickým vývojem tranzitivity sloves), tvoří pouze z tranzitivních sloves, tedy ze sloves, která vyžadují předmět přímý. Základní vlastností pasivní konstrukce je pak skutečnost, že na pozici subjektu dosazuje cíl slovesného děje, tedy *patiens*. Existují však i případy, kdy se dá pasivní konstrukce vytvořit ze sloves, která vyžadují jiný předmět než předmět přímý (1) nebo nevyžadují žádný předmět (2):

(1) *Il sera répondu à chaque lettre.*¹⁹

(2) *Il n'a pas été toussé une seule fois pendant la projection.*

Tyto konstrukce pak na pozici subjektu dosazují prázdný gramatický podmět „il“, který nemá žádnou sémantickou referenci, odtud název neosobní. Předložkový předmět vyžadovaný slovesem v aktivu se v neosobní pasivní konstrukci nestává podmětem, nýbrž zůstává předmětem s touž předložkou (Šabršula, 1986, str. 279). Mel'čuk a Milićević k těmto konstrukcím dodávají, že jsou realizovatelné pouze pro pár desítek sloves, a to pouze pro ta, která předpokládají lidský agens²⁰. Toho je dále možno vyjádřit příslovečným určením konatele děje (2014, str. 135):

(3) *Il a été procédé à une enquête par la police.*

¹⁸ Tento a další příklady viz Wagner a Pinchon, 1991, str. 303.

¹⁹ Příklady viz Riegel et al., 2004, str. 436.

²⁰ Jde tedy pouze o slovesa inergativní, viz Kosta, 2017b.

Tyto struktury jsou tedy taktéž deagentní, jelikož odsunují agens děje do pozadí. Nicméně se vyskytují pouze ve spisovné francouzštině, zvláště pak v administrativním stylu a nelze je vyjádřit jinak, než „neosobním“ pasivem, nemají tedy „osobní“ variantu. Gaatone však upozorňuje na konstrukce vytvořené z tranzitivních sloves, které mohou být vyjádřeny jak osobní, tak neosobní pasivní konstrukcí (1994, str. 43):

(4) *Un prix est décerné chaque année par l'Académie à un écrivain.*

(5) *Il est décerné chaque année par l'Académie un prix à un écrivain.*

Le Goffic dále upozorňuje na případy, kdy v hovorovém jazyce nahrazuje gramatický podmět „il“ ukazovací zájmeno „ça“ (1993, str. 205):

(6) *Ça n'est pas permis de faire une chose pareille!*

Funkce neosobního vyjádření je upozadit všechny aktanty slovesa a zdůraznit tak slovesný děj. Jedna z hlavních funkcí pasivních konstrukcí spočívá v upozadění agentu děje. Konstrukce, které spojují neosobní vyjádření a pasivní tvar slovesa pak tyto funkce kombinují (Gaatone, 1994, str. 44). Neosobní pasivní konstrukce tranzitivního slovesa tedy v první řadě upozaduje agens, což je vlastnost všech pasivních konstrukcí, zároveň ale „nevyzdvihuje“ na pozici subjektu *patients*, ten zůstává na své původní pravovalenční pozici a pozice subjektu je pak syntakticky zaplněna zájmenem „il“, případně zájmenem „ça“, sémanticky ovšem zůstává prázdná. Pro intransitivní slovesa je neosobní vyjádření jediná možnost, jak vytvořit pasivní konstrukci, takto však lze postupovat jen u těch intransitivních sloves, jejichž subjekt v aktivní konstrukci je interpretován jako aktivní agens, tedy činitel aktivně zodpovědný za činnost vyjádřenou slovesem (Kosta, 2017b). Těchto neosobních pasivních vyjádření se však používá především pouze v administrativním stylu a jen u několika sloves.

3.3 Reflexní slovesná forma

Reflexní slovesná forma bývá různými autory pojmenována odlišně, rozdílné je i její pojetí. Někteří autoři ji považují za další formu pasivní konstrukce a pojmenovávají

ji například „construction avec réfléchi“ (Desclés & Guentchéva, 1993, str. 92) nebo „tour pronominal“ (Lamiroy, 1993, str. 53-72). Jiní autoři ji vyčleňují jako specifickou kategorii a přiřazují jí pojmy „passif pronominal“ (Mel’čuk & Milićević, 2014, str. 134-135), „se-moyen“ (Zribi-Hertr, 1982, str. 345-401) či „accusatif réflexif du sens moyen ou passif“ (Le Goffic, 1993, str. 313). Jelikož je terminologie silně nejednotná, budeme o ni nadále v návaznosti na Grepla s Karlíkem hovořit jako o reflexní slovesné formě (1998, str. 134).

Tato forma se tvoří spojením reflexního morfému „se“ a slovesa ve 3. osobě jednotného nebo množného čísla, které se shoduje s podmětem. Podmět je pak ve většině případů neživotný *patients*. I proto jsou tyto konstrukce často připodobňovány ke konstrukcím pasivním.

(1) *Une langue étrangère, ça s'apprend et ça s'oublie vite.*²¹

Ačkoliv lze tyto konstrukce vytvořit pouze ze sloves, která implikují *agens*, tak v nich tato sémantická role nelze vyjádřit. Šabršula k této skutečnosti říká, že „pojetí působení původce může být tak oslabeno, že ve vědomí mluvčích vystupuje jen zasažení předmětu“ (1986, str. 286).²² Vyjádření příslovečného určení konatele děje jako u pasivní konstrukce by u reflexivní slovesné formy tedy bylo agramatické:

(2) **Ce phénomène s'explique aisément par les enseignants.*

Výjimku tvoří případy, kdy se dá příčina děje vyjádřit „příslopečným seskupením“ (Šabršula, tamtéž):

(3) *La porte s'est ouverte sous l'effet du vent.*

Podmět těchto konstrukcí je ve většině případů neživotný, životný může být pouze v případě, že je jasné, že nevykonává slovesný děj jako *agens* (4), jako je tomu u pronominálních sloves (5):

²¹ Příklad viz Le Goffic, 1993, str. 313.

²² Citaci byl pozměněn slovosled.

(4) *Un tel ami se trouve difficilement.*²³

(5) *Jean se lave.*

V reflexivní formě slovesné je podmětu často do určité míry přiřazována vlastnost vyjádřená predikátem. Le Goffic k této skutečnosti říká: „les phrases à sujet inanimé énoncent une propriété de leur sujet. Cette propriété est en quelque sorte auto-conférée au sujet par lui-même, par une sorte de métaphore : le sujet est donc, à sa manière, le responsable d'un procès qui ressortit au transitif.” (1993, str. 314):

(6) *La cathédrale de Strasbourg se voit de loin. (= est visible)*²⁴

Dále se tato struktura používá především k vyjádření generických pravd (6), má normativní charakter (7), nebo se vztahuje k uzuálním dějům (8) (Riegel et al., 2004, str. 259):

(7) *Le vin d'Alsace se boit frais.*

(8) *Ça ne se fait pas.*

(9) *De mon temps les jupes se portaient plus courtes.*

Wagner a Pinchon zmiňují případy, kdy je reflexivní slovesná forma volně záměnná s pasivní konstrukcí (1991, str. 308).

(10) *Ce médicament doit être pris à jeun le matin.*

(11) *Ce médicament doit se prendre à jeun le matin.*

(12) *Le noir était très porté cet hiver.*

(13) *Le noir se portait beaucoup cet hiver.*

To je způsobeno imperfektivní povahou slovesa těchto konstrukcí. S perfektivním slovesem tato záměna možná není:

(14) *C'est une chose qui est dite.*

(15) *C'est une chose qui se dit.*

²³ Tento příklad viz Riegel et al., 2004, str. 259.

²⁴ Tento příklad taktéž viz Riegel et al., 2004, str. 259.

Na rozdíl od pasivních konstrukcí je tedy reflexivní forma slovesná více deagentní v tom smyslu, že přítomnost vyjádření příslovečného určení konatele děje neumožňuje. Ještě více tedy zdůrazňuje *patiens* na pozici podmětu a v mnoha případech mu tak přiřazuje určitou vlastnost. *Patiens* je však až na výjimky omezen na neživotné entity. Na rozdíl od pasivní konstrukce má reflexivní slovesná forma čistě dynamickou povahu a dá se tedy použít tam, kde je pasivní konstrukce s perfektiivním slovesem bez vyjádřeného příslovečného určení konatele děje svým významem rezultativní:

(16) *La porte se ferme.*

(17) *La porte est fermée.*

3.4 Reflexivní slovesná forma neosobní

Této konstrukci se ve francouzských gramatikách nedostává příliš pozornosti, nejčastěji je přidružena k pasivním neosobním konstrukcím (Riegel et al., 2004, str. 450) nebo k výše uvedené reflexivní formě slovesné (Le Goffic, 1993, str. 316; Wagner a Pinchon, 1991, str. 307). Většinou se také gramatiky omezují jen na výčet příkladů:

(1) *Il s'est vendu beaucoup de disques.*²⁵

(2) *Il se trouve tous les jours des gens qui...*

(3) *Il s'est avéré qu'on pouvait le faire.*

Le Goffic opět poukazuje na případy, kdy se v hovorové francouzštině někdy používá zájmena „*ça*“ namísto „*il*“ (tamtéž):

(4) *Ça se voit que tu mens!*

(5) *Comment ça se fait que tu sois encore là?*

Reflexivní slovesná forma neosobní má podobné vlastnosti jako pasivní neosobní konstrukce, její funkce je tedy upozadit *agens* děje, ale zároveň nevyzdvihnout do pozice subjektu *patiens*. *Agens* je však oproti pasivní neosobní konstrukci upozaděn více, neboť nemůže být ani vyjádřen pomocí příslovečného určení konatele děje.

²⁵ Tento příklad viz Riegel et al., 2004, str. 450. Příklady (2), (3) viz Le Goffic, 1993, str. 316.

Konstrukce tudíž zdůrazňuje slovesný děj, a to nejen pomocí neosobního vyjádření, ale i pomocí dynamického charakteru reflexivní slovesné formy.

3.5 Konstrukce *se faire / se laisser / se voir / s'entendre* + infinitiv

Konstrukce se slovesy *se faire / se laisser / se voir / s'entendre* a infinitivem nebývají ve většině případů gramatikami považovány přímo za pasivní, ale pouze za synonymní či doplňující k pasivním konstrukcím. Šabršula (1986, str. 281) a Weinrich (1989, str. 107-108) ve svých gramatikách popisují z těchto konstrukcí pouze tu se slovesem *se voir* a infinitivem, a to především v případech, kde se v této struktuře na pozici subjektu dostává ne původní předmět přímý primární diateze, ale předmět nepřímý (u ditranzitivních sloves). Předmět přímý pak zůstává na své původní pravovalenční pozici:

(1) *Les personnes âgées aimeraient souvent se voir attribuer une importance pareille.*²⁶

Tuto konstrukci tak považují za komplementární k pasivní, protože umožňuje odsunout agens děje do pozadí stejně jako u pasiva, ale do popředí na pozici subjektu dosazuje předmět nepřímý, což u pasivní konstrukce nelze. Další autoři však doplňují i konstrukce se slovesy *se faire, se laisser* či *s'entendre* (Riegel et al., 2004, str. 442-443; Le Goffic, 1993, str. 317-318), které jsou mnohdy s pasivními konstrukcemi ekvivalentní i v tom ohledu, že na pozici subjektu dosazují předmět přímý primární diateze a že v nich lze vyjádřit agens příslovečným určením konatele děje pomocí předložky *par*:

(2) *Le ministre s'est fait/laissé/vu insulter par des agriculteurs en colère.*²⁷

(3) *Le ministre a été insulté par des agriculteurs en colère.*

Zároveň však poukazují na homonymii mezi konstrukcemi sloves *se faire* či *se laisser* + infinitiv a reflexivními kauzativními konstrukcemi. Upozorňují, že si konstrukce *se faire* či *se laisser* s infinitivem v pasivním významu částečně ponechávají kauzativní platnost, tedy že v konstrukci se slovesem *se faire* má subjekt sice

²⁶ Příklad viz Weinrich, 1989, str. 108.

²⁷ Příklad viz Riegel et al., 2004, str. 442.

charakteristiky cíle slovesného děje a je tudíž slovesným dějem zasažen, ale stále si ponechává i určitý rys zodpovědnosti za toto zasažení (4):

(4) *Il s'est fait renverser par une voiture (par imprudence).*²⁸

Konstrukce slovesa *se laisser* a infinitivu v pasivním významu si pak pořád uchovává jistý rys pasivity či dobrovolnosti ze strany subjektu této konstrukce (Riegel et al., 2004, str. 443; Bat-Zeev Shyldkrot, 1999, str. 73):

(5) *Il s'est laissé frapper sans réagir.*

Na proti tomu konstrukce s perceptivními slovesy *se voir* a *s'entendre* přiřazují subjektu jakousi vlastnost „pozorovatele“ děje, který subjekt zasahuje:

(6) *Le jury a décerné le premier prix à Paul.*

Paul a vu le jury lui décerner le premier prix.

Paul s'est vu décerner le premier prix par le jury.

(7) *Il s'est entendu répondre qu'il n'y avait plus de place.*

Le Bellec s tímto pohledem nesouhlasí a považuje konstrukci *se faire* s infinitivem v pasivním významu vzniknuvší z konstrukce kauzativní za plně gramatikalizovanou, tedy bez přídatných rysů zodpovědnosti subjektu konstrukce (2013, str. 207).²⁹ Popisuje i vznik, respektive vývoj této gramatikalizace ilustrací na příkladu reflexní kauzativní konstrukce, která je však svým významem i částečně pasivní (8):

(8) *Elle s'est fait ramener par un taxi.*

(= *elle a fait en sorte qu'un taxi la ramène*)

(= *elle a été ramenée par un taxi*)

Subjekt této konstrukce je totiž jak kauzátorem, který děj podnítl, tak patientem, který je slovesným dějem zasažen. Od této svým významem částečně pasivní

²⁸ Tento a další příklady viz Riegel et al., 2004, str. 443.

²⁹ V článku rozebírá pouze konstrukci se slovesem *se faire*, v poznámce pod čarou však zmiňuje podobnou roli sloves *se laisser* a *se voir*. Dále budeme rozebírat především sloveso *se faire* jakožto prototypické pro tuto strukturu.

konstrukce pak vznikly konstrukce další, ve kterých už má subjekt pouze roli pacientu (9), konstrukce je tak do určité míry ekvivalentní k pasivní (10):

(9) *Elle s'est fait attaquer par un chien.*

(10) *Elle a été attaquée par un chien.*

Kauzativní reflexivní konstrukce i tato již pouze deagentní konstrukce se slovesem *se faire* a infinitivem dnes existují vedle sebe a bez kontextu může být v některých případech obtížné je rozeznat. Nicméně, v kauzativní reflexivní konstrukci je subjekt vždy jak pacientem, tak kauzátorem slovesného děje, a sloveso *faire* není úplně sémanticky vyprázdněné, jako v případě pouze pasivního čtení konstrukce.

Le Bellen dále odlišuje pasivní konstrukce od konstrukcí slovesa *se faire* a infinitivu na základě aspektuální povahy těchto struktur. Zatímco pasivní konstrukce perfektivních sloves mají rezultativní povahu, konstrukce *se faire* + infinitiv mají povahu dynamickou (tamtéž, str. 209). To ostatně tvrdí i Novakova, která popisuje vyšší frekvenci konstrukcí se slovesem *se faire* po verbálních perifrázích vyjadřujících fázovost děje jako *commencer à* + infinitiv, *être en train de* + infinitiv nebo *finir de* + infinitiv (2008, str. 7). Ve spojení s vazbou *être en train de* + infinitiv je tak podle Le Bellen pasivní konstrukce méně přirozená oproti konstrukci se slovesem *se faire* (tamtéž):

(11) *Regardez ! Il est en train de se faire frapper par sa femme !*

(12) *?Regardez ! Il est en train d'être frappé par sa femme.*

Argumentu o částečné odpovědnosti subjektu v konstrukci se slovesem *se faire* dále Le Bellec oponuje právě tvrzením, že spíše, než kvůli rysu zodpovědnosti, je daná konstrukce často použita právě díky její kompatibilitě s vyjádřením dynamičnosti děje (13), což je u pasivní konstrukce problematické (14) (tamtéž, str. 210):

(13) *Elle est folle. Elle se fera écraser par le tramway.*

(14) **Elle est folle. Elle sera écrasée par le tramway.*

A dále oponuje případy, kdy je kontextem jasně dáno, že subjekt konstrukce nemůže být za to, že je dějem zasažen, částečně zodpovědný, a přesto je použita deagentní struktura se slovesem *se faire* (tamtéž, str. 213):

(15) *Marc a installé une alarme dans sa maison, mais il s'est quand même fait cambrioler.*

Dále Le Bellec srovnává strukturu *se faire* + infinitiv a reflexivní slovesnou formu, která má taktéž dynamickou povahu. Obě tyto konstrukce jsou tedy dynamické a vyjadřují děje v jejich průběhu, konstrukce se slovesem *se faire* však na rozdíl od reflexivní slovesné formy dosazuje do pozice subjektu v naprosté většině případů **životný**, zatímco reflexivní slovesná forma **neživotný** (tamtéž, str. 211).

(16) *Le facteur s'est fait mordre par un chien.*

**Le colis s'est fait livrer par le transporteur.*

(17) **Les ouvriers se payent à l'heure.*

Les ouvries sont payés à l'heure.

Le Bellec tak mluví o trojí komplementaritě pasivní konstrukce, reflexivní slovesné formy a struktury *se faire* + infinitiv; zatímco pasivní konstrukce se prototypicky (tedy bez vyjádření příslovečného určení konatele děje) používá spíše pro vyjádření perfektivních dějů a její podmět může být jak životný, tak neživotný. Oproti tomu, reflexivní forma se prototypicky používá pro vyjádření imperfektivních dějů s neživotným podmětem a konstrukce se slovesem *se faire* a infinitivem pro vyjádření imperfektivních dějů s podmětem životným.

Mezi další vlastnosti deagentní struktury *se faire* + infinitiv se řadí skutečnost, že se ve většině případů používá pro slovesné děje popisované jako „nepříjemné“ pro subjekt konstrukce (Gatone, 1983):

(18) *Elle s'est fait gifler par son professeur.³⁰*

³⁰ Příklad viz Le Bellec, 2013, str. 214.

Dalším syntaktickým specifíkem je pak možnost této struktury vyjádřit s ditranzitivním slovesem zasažení celé části těla (19), což u klasické pasivní konstrukce nelze, protože význam příslovečného určení místa implikuje pouze část tohoto místa (20) (Le Bellec, 2013, str. 215):

(19) *Il s'est fait brûler la main.*

(20) *Il a été brûlé à la main.*

Le Bellec popisuje dále konstrukci se slovesem *se faire* za často používanou v hovorovém jazyce, zatímco konstrukci se slovesem *se voir* a infinitivem můžeme nalézt spíše v administrativním stylu (tamtéž, str. 216)

Konstrukce je pak omezena na případy, kdy kontext a slovesný děj implikují životný agens, proto je následující konstrukce agramatická:

(21) **Il s'est fait tuer par son orgueil.*

V kombinaci se stavovými slovesy je primární čtení kauzativní (22), kontextem je ale možné vyjádřit i čtení deagentní (23):

(22) *Pierre s'est fait connaître du grand public en écrivant.*

(23) *Pierre se fait remarquer à cause de son nez aquilin.*

Deagentní struktury *se faire* / *se laisser* / *se voir* / *s'entendre* + infinitiv jsou tedy na rozdíl od výše zmíněných deagentních struktur používány především tam, kde je subjekt i agens této struktury životný a kde je potřeba vyjádřit dynamický průběh děje. Někdy může být takto konstrukce využita pro svá syntaktická specifika, která umožňují, aby byl agens odsunut, ale do popředí na pozici subjektu se dostal předmět nepřímý primární diateze.

3.6 Konstrukce *se voir* + minulé participium

Tato konstrukce je gramatikami francouzského jazyka téměř přehlížena (výjimku tvoří Šabršula, 1986, str. 281; Vernay, 1980, str. 124 či Narjoux, 2018, str. 522, i ti však pouze zmíní příklad a dále se konstrukcí nezabývají). Šabršula tuto konstrukci vnímá

jako variantu pasiva typu *être* + minulé participium tranzitivních sloves. Vernay považuje tuto konstrukci za synonymní k pasivu s rezultativním významem:

(1) *La bouteille d'eau minérale se voit facturée à 4.50 F.*

(2) *Ne plus être aimée, mon Dieu ! Se voir trahie par ceux qu'on aime !³¹*

Tomu by ostatně napovídalo i minulé participium, které je podle Le Bellec příznakem perfektivního děje, zatímco konstrukce s infinitivem rozebíraná výše koresponduje spíše s dynamickým pojetím děje (Le Bellec, 2013, str. 209).

3.7 Konstrukce s všeobecným podmětem *on*

Tato struktura většinou nebývá přiřazována jako synonymní k pasivní konstrukci (až na Šabršulu, 1986, str. 281), nicméně, gramatiky si všímají její ekvivalence s některými strukturami, které jsme představili výše. Jde například o pasivní konstrukci s imperfektivním slovesem bez vyjádřeného příslovečného určení konatele děje (1) (Riegel et al., 2004, str. 438), reflexivní slovesnou formu (2) (Wagner, 1991, str. 308), neosobní reflexní slovesnou formu (3) (Riegel et al., 2004, str. 450) nebo konstrukci se slovesem *se faire* a infinitivem (3) (Le Bellec, 2013, str. 207):

(1) *L'astrologie n'est pas enseignée à l'université.*

On n'enseigne pas l'astrologie à l'université.

(2) *Cette pièce se joue partout.*

On joue cette pièce partout.

(3) *Il s'est vendu beaucoup de disques.*

On a vendu beaucoup de disques.

(4) *Il s'est fait conduire de force au commissariat.*

On l'a conduit de force au commissariat.

Tato struktura se slovesem v aktivním rodě totiž vykazuje stejnou charakteristiku jako všechny výše zmíněné konstrukce, které jsou mnohdy zařazovány jako druh nebo poddruh pasiva, tedy kupříkladu upozadění, generalizace či anonymizace konatele

³¹ Příklad viz Narjoux, 2018, str. 522.

děje. Jde tedy o případ deagentní struktury. Proto je také nemožné konstrukci uplatnit tam, kde je agens konkrétně vyjádřen příslovečným určením konatele děje:

(5) *Elle s'est fait agresser par Sam.*

**On l'a agressée par Sam.*

Osobní neurčité zájmeno „on“ je totiž použito jako jakýsi „vágní podmět“, který odkazuje k osobě nebo více osobám, které mluvčí nemůže nebo nechce identifikovat (Riegel et al., 2004, str. 197). Landragin a Tanguy popisují zájmeno „on“ takto: „il peut référer aussi bien à une personne précise qu'à un générique, à un collectif clairement identifiable qu'à un groupe de personnes à l'étendue et aux limites vagues ; il peut inclure ou exclure le locuteur, renvoyer aussi bien aux interlocuteurs qu'à de tierces personnes... on pose toujours des problèmes de catégorisation, problèmes qui reflètent sa complexité d'emploi. L'important, c'est, d'une part, qu'il peut jouer un rôle de pronom personnel, valant pour *je, tu, il, nous, vous, ils*, d'autre part, qu'il peut jouer un rôle de pronom indéfini, valant soit pour *quelqu'un, des gens* (emploi épisodique), soit pour *chacun, les gens* (emploi générique)...“ (2014, str. 99-100). Jak je patrné, rozsah uplatnění tohoto zájmena jako podmětu je obrovský, někdy tudíž může být jeho reference i nejasná či dvojnásobná. Na druhou stranu však toto zájmeno podléhá několika omezením: může být použito pouze na pozici podmětu, nemůže být pod přízvukem a nelze ho modifikovat. Predikát v konstrukci s podmětem „on“ musí být ve třetí osobě jednotného čísla, to však neplatí pro adjektiva a participia, která tak někdy poukazují na referenci tohoto zájmena (tamtéž, str. 101).

(6) *Cela nous rend service et on n'est pas toujours obligées de demander aux autres.*

(7) *Tu comprends qu'on est prise au piège?*

V příkladu (6) tedy zájmeno „on“ referuje ke skupině žen, v příkladu (7) k ženě pojaté genericky, tedy jakékoliv ženě. Gramatiky dále uvádějí, že je nevhodné uvádět v jednom souvětí „on“, které referuje k různým entitám, v praxi se tak ale podle Landragina a Tanguye děje (tamtéž, str. 103-104):

(8) *On vint dire à Mme de Kerkaradec qu'elle était servie, et l'on passa dans la salle à manger.*

Balibar-Mrabti rozlišuje tři hlavní použití zájmena „on“ (2007, str. 116-121). Prvním z nich je použití generické, tedy takové, kde je sloveso v přítomnosti a význam konstrukce je všeobecně či atemporálně platný:

(9) *On glane des idées de ses lectures, de ses conversations.*

V těchto konstrukcích má „on“ platnost anonymního agentu, který vlastně dovoluje této generické propozici vzniknout. Další použití je specifické, tedy takové, které se vztahuje k blíže neurčené osobě nebo osobám, které buď mluvčí nezná (10), nebo zná, ale neidentifikuje je (11):

(10) *On a étourdi Paul d'un coup de poing.*

(11) *On m'attend.*

Poslední použití je takové, kde lze větu přeformulovat tak, aby došlo k úplné elipse lidského agentu:

(12) *On ennue Paul avec nos histoires.*

Nos histoires ennue Paul.

Šabršula konstrukci s všeobecným podmětem „on“ považuje za synonymní s dějovým pasivem bez vyjádřeného příslovečného určení konatele děje, jako hlavní rozdíl mezi těmito konstrukcemi uvádí aktuální větné členění. Aktivní konstrukce s podmětem „on“ totiž ponechává předmět přímý na pozici rématu, zatímco pasivní konstrukce ho tematizuje na pozici subjektu.

3.8 Shrnutí

Všechny výše uvedené deagentní struktury mají tutéž primární funkci – deagentizaci. V jazyce ale bývají zřídka někdy nějaké struktury stoprocentně synonymní, proto se i tyto struktury liší, a to konkrétně v některých syntaktických či sémantických ohledech. Pasivní konstrukce, která v minulosti obdržela v gramatikách relativně dost pozornosti a je tudíž alespoň z pohledu jejích funkcí popsána nejvíce, se používá především pro upozadění role agentu za vyzdvižení pacientu do pozice subjektu. Agens či kauzátor této konstrukce může být vyjádřen pomocí fakultativního

přísllovečného určení, většinou tomu tak však nebývá. V kombinaci se slovesem perfektivního charakteru tato konstrukce nabývá rezultativního významu a vyjadřuje tak výsledek děje, mnohdy se jí proto připisuje atributivní funkce. V ostatních případech je její charakter dynamický. Naproti tomu reflexivní slovesná forma je pouze dynamická a tematizuje především neživotný *patiens*. Vyjádřit *agens* u ní nelze. V částečné opozici k ní však jsou konstrukce složené ze sloves *se faire, se laisser, se voir* či *s'entendre* a infinitivu. Tyto konstrukce mají taktéž dynamický charakter, *agens* v nich však vyjádřit lze, a to opět pomocí přísllovečného určení konatele děje s předložkou „*par*“. Jejich podmětem je navíc ve většině případů životný *patiens*. Konstrukce *se voir* + minulé participium se používá spíše pro vyjádření rezultativního významu. Neosobní pasivní konstrukce a neosobní reflexní forma mají dvojí funkci, mimo upozadění agentu je to zdůraznění slovesného děje. Konstrukce s všeobecným podmětem „*on*“ *agens* generalizuje nebo anonymizuje, ale na rozdíl od většiny ostatních deagentních struktur netematizuje *patiens*, nýbrž ho ponechává na pozici rématu.

Závěr

Tato práce se zabývala deagentními strukturami ve francouzštině. Kladla si za cíl obhájit smysl použití tohoto termínu, který se používá v českém kontextu, i v kontextu francouzském. Toho jsme docílili popsáním nejednotnosti v pojetí termínu slovesný rod a diateze ve francouzských gramatikách a to nejen, co se týče jejich definic, ale také co se týče rozsahu struktur, které pod tyto pojmy spadají. Různí autoři totiž považují různé syntaktické konstrukce za pasivní či pouze za synonymní k pasivním, jiné však opomíjejí.

V novějších českých gramatikách je pojetí termínu diateze více či méně ustálené, slovesný rod je pojímán jako morfologická kategorie slovesa, pasivní konstrukce je pak řazena mezi deagentní struktury sekundární diateze, kam se zařazují i další syntaktické konstrukce, z nichž v některých může být sloveso v aktivním rodě. Zřídka jsou však v jazycích světa nějaké struktury zcela synonymní, proto se i různé deagentní struktury odlišují v jistých syntaktických, sémantických či pragmatických hlediscích.

Naším dalším cílem tedy bylo popsat hlavní francouzské deagentní struktury z pohledu nejen jejich formy, nýbrž i funkce a odlišností od struktur jim podobným. Neopomenuli jsme ani popsání důvodů, proč některé struktury nepovažujeme za deagentní, i když bývají některými autory považovány za synonymní k pasivním. Za hlavní francouzské deagentní struktury považujeme sedm konstrukcí. Jedná se o nejlépe popsanou pasivní konstrukci, reflexivní slovesnou formu, neosobní pasivní konstrukci, neosobní reflexivní slovesnou formu, dále pak konstrukce slovesa *se faire*, *se laisser*, *se voir* nebo *s'entendre* a infinitivu, konstrukce *se voir* a minulého participia a konečně konstrukci s všeobecným podmětem *on*. Všechny tyto struktury mají základní společnou vlastnost – jejich použitím se sémantická role agentu či kauzátoru odsunuje z hierarchicky nejvýznamnější pozice subjektu buď do pozice jiné, vyjádřené fakultativním aktantem slovesa, nebo se nevyjadřuje vůbec. Jednotlivé struktury se však liší v tom, jaké aktanty na pozici subjektu naopak dosazují a tím i v tom, jaký aktant slovesa zdůrazní, případně jestli zdůrazní pouze slovesný děj. Dále se odlišují

svými aspektuálními charakteristikami či jejich rolí v rámci aktuálního větného členění.

Tato práce by tak mohla sloužit například jako přehled deagentních struktur pro pokročilého studenta francouzštiny, který tápe v rozdílech mezi těmito strukturami používanými v podobných kontextech. Dále by práce mohla pomoci i učitelům francouzského jazyka, neboť mnohé struktury popisované výše se totiž v učebnicích francouzštiny nevyskytují, případně jim není věnováno mnoho pozornosti. Další zajímavou oblastí bádání by pak mohlo být srovnání překladu všech těchto francouzských deagentních struktur do českého jazyka, například pomocí korpusového výzkumu. I tento přehled by mohl posloužit studentům a vyučujícím francouzštiny v usnadnění pochopení dané problematiky.

Resumé

Ce mémoire traite le thème des structures existant en français qui permettent de rétrograder le rôle de l'agent de sa position typique du sujet, soit en l'exprimant dans la position d'un autre actant verbal, soit en l'effaçant. Ces structures sont bien décrites dans le contexte de la linguistique tchèque (voir par exemple Grepl et Karlík, 1998 ou Štícha, 2013) et comprennent une gamme relativement vaste des constructions syntaxiques qui s'utilisent tant à l'oral qu'à l'écrit. La majorité de ces dernières ont reçu beaucoup d'attention au passé, surtout les constructions passives ; pourtant, il y en a quelques-unes qui n'ont longtemps pas été prises en considération. Ces structures présentent néanmoins des fonctions communes, il s'ensuit qu'il faut les décrire sous une même conception. En français, il n'existe pas de notion unanime des termes de la *voix verbale* ou de la *diathèse*. Même les structures qui y sont comprises varient chez divers linguistes. Il en résulte que certaines constructions peuvent être perçues comme passives, tandis que d'autres sont considérées comme synonymes de ces dernières ou complémentaires à elles.

Ainsi, l'objectif de ce travail est de comparer l'approche à la notion de la voix verbale, de la diathèse et de la forme passive dans les contextes tchèque et français. Nous remarquons l'utilité du discernement de ces derniers concepts et nous décrivons sept structures présentant la faculté de rétrograder l'agent. Il s'agit de la construction passive, déjà évoquée, de la construction réflexive avec le pronom *se*, de quelques formes impersonnelles, de la construction avec les semi-auxiliaires *se faire*, *se laisser*, *se voir*, *s'entendre* et l'infinitif, du verbe *se voir* en combinaison avec le participe passé, et de la construction avec le sujet *on*. Toutes ces structures ont la même fonction primaire, mais elles divergent sur certaines qualités sémantiques, syntaxiques ou pragmatiques, ce qui détermine leur emploi. La construction passive promotionne le patient à la position du sujet, cependant, elle permet toujours d'exprimer l'agent en utilisant la préposition *par* bien qu'il n'en soit pas toujours le cas. Dans le cas des verbes qui ont un caractère nettement perfectif et sans le complément d'agent, la construction passive décrit l'état qui succède à un procès achevé, alors que dans le reste des cas elle décrit simplement un procès. En revanche, la construction réflexive avec le pronom *se* décrit

uniquement le procès, mais elle accepte seulement les patients inanimés dans la position du sujet. Cela veut dire qu'elle ne permet pas d'exprimer l'agent. Les constructions avec les verbes *se faire*, *se laisser*, *se voir* et *s'entendre* et l'infinitif ont également un caractère dynamique. Elles mettent cependant des patients animés dans la position du sujet. La structure du verbe *se voir* et du participe passé décrit une autre fois l'état. Les constructions passives impersonnelles et les constructions réflexives impersonnelles rétrogradent l'agent et mettent en même temps l'action du verbe en relief. La structure avec le sujet *on* anonymise ou généralise l'agent en laissant le patient dans sa position typique.

Ce mémoire peut servir comme un résumé des structures présentant la faculté de rétrograder l'agent pour les étudiants avancés du français ou même pour les enseignants car les manuels décrivent rarement en détail l'ensemble des structures mentionnées ci-dessus. La suite de ce travail peut consister à réaliser une recherche des traductions de toutes les structures de ce type en tchèque, ce qui pourrait également se montrer utile aux étudiants et aux enseignants.

Bibliografie

- BALIBAR-MRABTI, Antoinette, 2007. Phrases simples et exemplification dans „Les Verbes français“. Une réflexion sur „on“ comme sujet. *Langue Française*. 153, str. 111-126. Armand Colin.
- BAT-ZEEV SHYLDKROT, Hava, 1999. Analyse sémantique d'une forme passive complémentaire : se laisser. *Langages*. 135, str. 63-74. Armand Colin.
- BAYLON, Christian, FABRE, Paul, ed., 1989. *Grammaire systématique de la langue française: avec des travaux pratiques d'application et leurs corrigés*. Paris: Nathan.
- BONNARD, Henri, 1981. *Code du français courant*. Paris: Magnard.
- ČERMÁK, František, 2011. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. Vyd. 4., v Karolinu 2., doplněné. Praha: Karolinum.
- DECLÉS, Jean-Pierre a Zlatka GUENTCHÉVA, 1993. Le passif dans le systèmes voix du français. *Langages*. 109, str. 73-102. Armand Colin.
- GALICHET, Georges, 1968. *Grammaire structurale du français moderne*. 2e édition. Paris-Limoges: Charles-Lavauzelle.
- GAATONE, David, 1994. Passif, impersonnel et passif impersonnel en français : quelques réflexions. *L'Information Grammaticale*. Leuven: Peeters Publishers. 62, str. 42-44.
- GAATONE, David, 1983. Le désagréable en syntaxe. *Revue Romane*. 18, str. 161-174.
- GREPL, Miroslav a Petr KARLÍK, 1998. *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia.
- HAVRÁNEK, Bohuslav a Alois JEDLIČKA, 1981. *Česká mluvnice*. 4. přeprac. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. Učebnice pro vysoké školy.
- KOMÁREK, Miroslav, Jan KOŘENSKÝ, Jan PETR a Jarmila VESELKOVÁ, ed., 1986. *Mluvnice češtiny*. 2, Tvarosloví. Praha: Academia.
- KOSTA, Peter, 2017a. Neakuzativní sloveso. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.). *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. [cit. 28. 4. 2020]. Dostupné z: [https://www.czechency.org/slovník/NEAKUZATIVNÍ SLOVESO](https://www.czechency.org/slovník/NEAKUZATIVNÍ_SLOVESO)

KOSTA, Peter, 2017b. Neergativní sloveso. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.). *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. [cit. 28. 4. 2020]. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/NEERGATIVNÍ_SLOVESO

LANDRAGIN, Frédéric a Noalig TANGUY, 2014. Référence et coréférence du pronom indéfini on. *Langages*. 195, str. 99-115. Armand Colin.

LE BELLEC, Christel, 2013. La construction passive en 'se faire' : une forme concurrente et complémentaire du passif canonique. *Journal of French Language Studies*. 24(02), str. 203-222. Cambridge University Press.

LE BELLEC, Christel, 2009. *La diathèse verbale dans trois langues romanes : vers une description dans le cadre de la Grammaire Fonctionnelle Discursive*. Toulouse. Dizertační práce. Université Toulouse le Mirail - Toulouse II. Dostupné z <https://tel.archives-ouvertes.fr/tel-00747256>.

LAMIROY, Béatrice, 1993. Pourquoi il y a deux passifs. *Langages*. 109, str. 53-72. Armand Colin.

LE GOFFIC, Pierre, 1993. *Grammaire de la phrase française*. Paris: Hachette.

MEL'ČUK, I. A. a Jasmina MILIĆEVIĆ, 2014. *Introduction à la linguistique*. Volume 2. Paris: Hermann.

MIKEŠ, František Otakar, 1867. *Česká mluvnice*. Praha: Edvard Grégr.

NARJOUX, Cécile, 2018. *Le Grevisse de l'étudiant. Capes et agrégation lettres. Grammaire graduelle du français*. Louvain-la-Neuve: De Boeck Supérieur.

NOVAKOVA, Iva, 2008. La construction *se faire* + V_{inf} : analyse fonctionnelle. *Actes du colloque Représentations du sens linguistique IV*. Helsinki, Finlande.

PANEVOVÁ, Jarmila, 2014. *Mluvnice současné češtiny*. 2., Syntax češtiny na základě anotovaného korpusu Praha: Karolinum.

RIEGEL, Martin, Jean-Christophe PELLAT a René RIOUL, 2004. *Grammaire méthodique du français*. 3ème édition. Paris: Presses universitaires de France.

ŠABRŠULA, Jan, 1986. *Vědecká mluvnice francouzštiny*. Praha: Academia.

ŠMILAUER, Vladimír, 1966. *Novočeská skladba*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

ŠTÍCHA, František, 2013. *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Praha: Academia.

TRÁVNÍČEK, František, 1949. *Mluvnice spisovné češtiny. Část 2, Skladba*. Praha: Melantrich.

VERNAY, Henri, 1980. *Syntaxe et sémantique. Les deux plans des relations syntaxiques à l'exemple de la transitivité et de la transformation passive. Étude contrastive français-allemand*. Tübingen: Niemeyer.

WAGNER, Robert Léon a Jacqueline PINCHON, 1991. *Grammaire du français: classique et moderne*. Ed. revue et corr. Paris: Hachette.

WEINRICH, Harald, 1989. *Grammaire textuelle du français*. Paris: Didier.

ZRIBI-HERTZ, Anne, 1982. La construction „se-moyen“ du français et son statut dans le triangle moyen - passif - réfléchi. *Linguisticae Investigationes*. John Benjamins Publishing Company. 6(2), str. 345-401.